

Měkký a tvrdý euroskepticismus: dva projevy téhož?

PETR KANIOK*

Abstract: Soft and Hard Euroskepticism: Two Forms of the Same Concept?

In recent years, the issue of political parties' attitudes to European integration has become especially important in political science research. This article focuses on skeptical party attitudes to the European Union and critically evaluates the conceptualization of euroskepticism. First, it discusses the most applicable typologies, especially Taggart and Szczerbiak's distinction between „hard“ and „soft“ forms of euroskepticism. Second, it points out the insufficient and vague definition of the concept of „soft“ euroskepticism.

Keywords: hard and soft euroskepticism, European integration, party attitudes to the EU.

1. Úvod

Zkoumání postojů politických stran k evropské integraci získává v politické vědě čím dál tím více prostoru. V souvislosti s nárůstem pravomocí Evropského parlamentu (EP), nárůstem politické dimenze evropské integrace a zvýšeným výskytem třecích ploch v Evropské unii (EU), které jsou do značné míry způsobeny zvyšující se heterogenitou Společenství, tak evropská tematika získává v programatice politických stran více a více prostoru. Nárůst europeanizace nelze popřít ani při vědomí toho, že například volby do EP jako důležité arény, ve které se odehrává stranická „soutěž“ evropské politiky, jsou stále „volbami druhého řádu“ a že ani samotná moc EP v rámci politického systému EU zdaleka nedosahuje moci parlamentních těles v národních politických systémech. Také v komparaci významu evropské a národní tematiky pro politické strany jsou evropské okruhy stále značně v pozadí. Lze nicméně očekávat, že například v souvislosti s diskusí o evropské ústavě bude význam evropské dimenze narůstat.

S očekávaným vzrůstajícím význam evropského rozměru politiky vzrůstá také potřeba precizace jejích termínů. V tomto kontextu lze poukázat také na terminologii, která je užívána v souvislosti s hodnocením a zachycováním postojů politických stran k evropské integraci.

* Petr Kaniok je interním doktorandem na Katedře mezinárodních vztahů a evropských studií FSS MU v Brně a výzkumným pracovníkem Institutu pro srovnávací politologický výzkum. Poštovní adresa: Katedra MVE FSS MU, Údolní 53, 602 00 Brno; e-mail: pkanio@seznam.cz.

Tento článek byl zpracován v rámci výzkumného záměru „Politické strany a reprezentace zájmů v soudobých evropských demokraciích“ (kód MSM0021622407).

Produkce české politologie je v této oblasti poměrně skromná. Za jistou výjimku lze označit text Lubomíra Kopečka *Euroskeptici, europeanisté, euroentuziasté, eurofobové* – jak s nimi pracovat? (Kopeček 2004), který kriticky shrnuje dosavadní výzkum na tomto poli a následně teorie aplikuje na realitu českého stranictví. Z další produkce je třeba zmínit případové studie (Palovský 2004; Havlík 2004), které se ale spíše než na kritické zhodnocení zaměřují na aplikaci jedné z typologií na zvolený stát a následné prověření její platnosti. Je přitom zjevné, že kritická reflexe je na tomto poli poměrně nutná. Přestože komplexnímu studiu postojů k evropské integraci se politická věda věnuje toliko několik let, objevila se řada typologií a modelů. Jejich četnost je důkazem problematičnosti některých kategorií, výskytu sporných či třecích ploch a nejasného obsahu některých položek.

Velmi zjevný je tento postřeh u negativních – z hlediska prospěšnosti evropské integrace – postojů, které bývají shrnovány pod termín euroskepticismus. V literatuře, která se typologizací stranických postojů k integraci věnuje, se vžilo dělení euroskepticismu na „tvrdý“ a „měkký“, a to ve smyslu dvou podob jednoho fenoménu. Za euroskeptické, byť s doplněním o upřesňující adjektivum, tak bývají označovány jak česká Občanská demokratická strana (ODS), tak například britská Strana nezávislosti Spojeného království (UKIP) a jiné subjekty. Následující text se pokusí zodpovědět na otázku, zda lze hovořit o euroskepticismu jako koherentním fenoménu a zda lze hovořit o jeho variantách ve smyslu „měkkého“ a „tvrdého“ euroskepticismu tak, jak s nimi pracuje relevantní literatura.

Autor vychází z představení a následné kritické reflexe typologií, které s euroskepticismem pracují a především z jejich definování tohoto fenoménu. Po shrnutí kritických výtek, které jsou směřovány především na koncept „měkkého“ euroskepticismu, je problematika diferenciacie euroskepticismu zasazena do otázky motivace přijetí euroskeptického postoje. Příčina zaujetí negativního stanoviska, její hloubka a význam pro stranickou ideologii je možno označit za jeden z klíčových faktorů pro vysvětlení a strukturaci skeptických postojů k evropské integraci. Závěrem textu by mělo být nejen ospravedlnění či zpochybnění konceptu „měkkého“ euroskepticismu, ale také nástin dalšího směru výzkumu.

2. Typologie postojů politických stran k evropské integraci

2.1 Původní dělení P. Taggart a A. Szczerbiaka

Do akademického světa pojem euroskepticismus jako první zavedl britský politolog Paul Taggart, který jej definoval jako „vyjádření myšlenky kvalifikované opozice, stejně jako myšlenku obsahující nekvalifikovanou a celkovou opozici vůči procesu evropské integrace“ (Taggart 1998: 365). Tato definice, která byla podle autorových slov prvním průnikem euroskepticismu do akademického světa (Szczerbiak, Taggart 2003: 7), se brzy dočkala prvního upřesnění, které položilo základ pro řadu dalších typologií. V roce 2002 Taggart společně s Aleksem Szczerbiakem svůj koncept rozšířil diferenciací euroskeptického postoje na „tvrdý“ euroskepticismus a „měkký“ euroskepticismus. „Tvrdý“ euroskepticismus podle autorů obsahoval „principiální opozici proti EU a evropské integraci a proto strany tuto pozici zastávající požadují stažení své země z EU. Jejich politika je namířena „proti celému projektu evropské integrace v jeho současné podobě“, zatímco „měkký“ euroskepticismus byl definován jako politika, v níž „...není

přítomna principiální námitka proti Evropské integraci či proti členství v EU, ale obsahuje námitky vůči jedné či více politických oblastí, které vedou k vyjádření kvalifikované opozice proti EU“ (Taggart, Szczerbiak 2002).

2.2 Revidované dělení P. Taggarta a A. Szczerbiaka

Taggart a Szczerbiak svůj koncept poměrně brzy – také vlivem kritických reflexí – revidovali. Při dělení euroskepticismu na „tvrdý“ a „měkký“ upustili od důrazu na definování „tvrdého“ euroskepticismu pomocí odporu strany ke členství v EU a upřednostnili podporu či odpor vůči transferu moci a suverenity směrem od národního státu k nadnárodním tělesům typu EU. Redefinovaný „tvrdý“ euroskepticismus tak označili za „principiální námitku proti projektu evropské integrace tak, jak je zosobněna v EU, jinými slovy, za námitku založenou na odporu proti přesunu moci na nadnárodní instituce jako je EU“, zatímco „měkký“ euroskepticismus byl definován jako „absence principiální námitky proti projektu evropské integrace, který je založen na transferu moci na nadnárodní těleso jako je EU. V politice strany je ale přítomna opozice proti stávající či plánované trajektorii EU založené na dalším rozšíření pravomocí EU“ (Szczerbiak, Taggart 2003: 12).

2.3 Dvoudimenzionální pojetí P. Kopeckého a C. Muddeho

K redefinování svého původního konceptu Taggarta a Szczerbiaka přivedla především kritika dvojice Peter Kopecký a Cas Mudde (Kopecký, Mudde 2002). Jejich námitky proti Taggartově a Szczerbiakově modelu byly dvě. Za prvé, jimi vytčená šíře „měkkého“ euroskepticismu. Jeho uchopení bylo podle jejich výtky tak rozsáhlé, že ztrácelo smysl. Druhou námitkou, kterou Kopecký a Mudde vznesli, byl přílišný důraz na otázku členství v EU jako dělicího faktoru.¹

Kopecký a Mudde vytvořili vlastní typologii, která pracuje jak s negativní, tak s pozitivní škálou. Tato typologie obsahuje celkem čtyři typy postoje politických stran k evropské integraci. Jejím jádrem jsou dvě dimenze. První je podpora/opozice strany vůči principu přesunu suverenity od národního státu směrem k nadnárodnímu tělesu. Druhou dimenzi tvoří podpora/opozice strany vůči plánované extenzi suverenity EU. Produktem Kopeckého a Muddeho dvojdimenzionálního pojetí jsou kategorie euroentuziasté (podporují jak mocenský transfer, tak další nárůst suverenity EU), europragmatikové (nepodporují transfer suverenity, ale souhlasí s dalším nárůstem kompetencí EU), euroskeptikové (souhlasí s principem přesunu kompetencí, ale nesouhlasí s dalším nárůstem pravomocí EU) a euroodmítači (oponují obojímu).

2.4 Stupňovitá typologie Ch. Flooda

Kompletní škálu postojů k EU postihuje také stupňovitá typologie Christophera Flooda (Flood, Usherwood 2005: 5–6; Szczerbiak, Taggart 2003: 10).² Z euroskeptického hlediska jsou zajímavé její tři kategorie³, a to EU odmítači (oponují jak myšlence EU jako politické ideji, tak participaci daného státu na projektu Společenství), EU revizionisté (požadují návrat integračního procesu zpět do stavu, který byl před přijetím nějaké důležité smlouvy, či revizi důležité společné politiky) a konečně „minimalisté“ (akceptují současný stav, ale odmítají další integraci). Zajímavé je, že Flood se důsledně vyhýbá užití termínu euroskepticismus.

2.5 Typologie N. Contiho

Poslední představenou a v současnosti jednou z nejoblíbenějších typologií vytvořil italský politolog Nicolo Conti (Conti 2003). Také Conti pracuje ve své typologii s celou škálou postojů stran k evropské integraci, a to od nejvíce pozitivních, až po nejvíce negativní. Z hlediska euroskepticismu je zajímavé jeho uchopení tohoto fenoménu. Conti jej totiž zpracoval rozdělením na dva tábory, tedy stejně jako Szczerbiak a Taggart. Tvrdý euroskepticismus v jeho typologii představuje nejvíce negativní postoj, který může politická strana vůči integračnímu procesu zaujmout. Strana odmítá integrační proces jako celek, případně se velmi negativně vymezuje vůči dosavadním výsledkům integrace. Často bývá „tvrdě“ euroskeptickými subjekty diskutována a zpochybnována legitimita EU. Logickým důsledkem je celkové odmítnutí EU a jeho nahrazení novou formou spolupráce. Reformování stávajícího uspořádání integrace je podle ní nedostačující. Dalším důsledkem „tvrdě“ euroskeptického postoje je případné vystoupení své země z EU, nebo opětovně, a velmi rozsáhlé, přenesení kompetencí z úrovně supranacionální na úroveň národních států. Rétorika představitelů politických stran se vyznačuje výrazně protestním a negativně konotovaným slovníkem.

„Měkký“ euroskepticismus je v Contiho chápání politika, která není principiálním odporem vůči projektu evropské integrace, ale spíše jde o negativní reakci dané politické strany na některý z výstupů evropské integrace (konkrétní politika EU, případně institucionální nastavení Unie nebo podle mínění politické strany negativní dopady evropské integrace na vnitropolitickou scénu). Odlišnost „měkkého“ a „tvrdého“ euroskepticismu tak spočívá v tom, že „měkce“ euroskeptické politické strany souhlasí s případnou reformou EU jako cestou k odstranění kritizovaných nedostatků. Přístup k evropské integraci se proto nevyznačuje takovou mírou radikalismu jako v případě „tvrdě“ euroskeptických politických stran.

N. Conti, a možná proto je jeho typologie tak populární, poté přistupuje k vztahování postoje k evropské integraci k příslušnosti strany k politické rodině a k přítomnosti/absenci strany ve vládní koalici. Prověřování vztahů mezi postojem k EU a ideologickou preferencí je pro politické vědce poměrně atraktivním tématem, je nicméně pravda, že Contiho typologie je ve svém vymezení negativních postojů k EU jen variací původního Taggartova a Szczerbiakova schématu. Totéž lze v podstatě říct také o Floodově typologii. Svěbytným pokusem je jen typologie Kopeckého a Muddeho. Její slabinou je ale kategorie europragmatiků, kterou může spolu s euroodmítači a euroskeptiky přiřadit k euroskeptickým postojům. Zdá se totiž nelogické, že by některá formace oponovala myšlence přesunu politické moci od národního státu směrem k nadnárodní instituci (první dimenze) a zároveň podporovala další nárůst kompetencí EU tak, jak uvádí Kopecký a Mudde.

3. Je „měkký“ euroskepticismus euroskepticismem?

Žádná z výše představených typologií nemá zásadní potíže s definicí tvrdého euroskepticismu. Lze uvést, že jak jeho původní autoři Szczerbiak a Taggart, tak například Conti se shodnou na tom, že jde o zásadní popření celého integračního procesu, které v sobě obsahuje – jak je zjevné z praktické politiky tvrdě euroskeptických stran⁴ – požadavek vystoupení dané země z EU či odmítnutí existence nadnárodní politické entity, která je založena na transferu politické

moci od národního státu jejím směrem, a dalším nárůstem takového přesunu. Obsah „tvrdého“ euroskepticismu naplňují také Kopeckého a Muddeho typ euroodmítačů či Floodova kategorie odmítačů. Shrnutím všech použitých definicí a s důrazem na pojetí Szczerbiaka a Taggart můžeme „tvrdý“ euroskepticismus označit za politiku, která je projevem zásadní opozice vůči projektu evropské integrace, který je postaven na myšlence transferu politické moci směrem od národního státu k nadnárodnímu tělesu. V tomto smyslu představuje pojetí „tvrdého“ euroskepticismu konzistentní a logický pojem, který je navíc dlouhodobě prověřitelný a vypovídá o postoji strany.

Problém nicméně nastává, přesuneme-li se ke kategorii či kategoriím, jež se v prezentovaných modelech pokouší postihnout jemnější verzi opozice vůči evropské integraci. Důležité je, že ji označují rovněž jako projevy euroskepticismu (Szczerbiak a Taggart 2003; Conti, Kopecký a Mudde), což evokuje blízkost „měkkého“ a „tvrdého“ euroskepticismu. Ze všech představených typologií totiž vyplývá, že „měkký“ a „tvrdý“ euroskepticismus jsou dvě tváře téhož a liší se jen v míře či hloubce. Respektive, že „tvrdý“ euroskepticismus je logickým pokračováním „měkkého“ euroskepticismu. Proti definicím „měkkého“ euroskepticismu lze ale vznést několik výhrad.

První, a pohříchu zásadní, se týká definování „měkkého“ euroskepticismu, a to z pozice jeho vztahu k evropským hodnotám. Jak Taggart se Szczerbiakem ve své druhé definici „měkkého“ a „tvrdého“ euroskepticismu, tak Conti a Kopecký s Muddem totiž „měkký“ euroskepticismus (případně jen euroskepticismus) definují principiálním souhlasem s procesem evropské integrace. Za projev euroskepticismu považují nesouhlas držitelů jeho postoje s dnešní trajektorií vývoje EU, lépe řečeno s další extenzí kompetencí institucí EU. Lze ale o postoji, který je definován souhlasným přijetím myšlenky evropské integrace jako procesu, který přenáší politickou moc směrem od národního státu na nadnárodní tělesa, hovořit jako o euroskepticismu? Byť nesouhlasí s dnešními projevy tohoto tělesa a nesouhlasí s dalším nárůstem jeho pravomocí.

Další výhrady se vztahují k jednotlivým typologiím. Kritika Kopeckého a Muddeho typu europragmatiků již byla zmíněna. Byť například L. Kopeček, který rovněž poukazuje⁵ na její problematičnost, tvrdí, že není zcela vyloučeno, že bude v budoucnu naplněna konkrétními typy politických stran (Kopeček 2004: 246), lze si takový subjekt představit jen velmi obtížně.⁶ Kategorie europragmatiků se jeví být nepoužitelná a jako představitelka „měkké“ verze euroskepticismu neobstojí.

Vlastní problém má také Contiho definování „měkkého“ euroskepticismu a jeho odlišení od „tvrdé“ verze. Z Contiho textu je zjevné, že pracuje s původní Taggartovou a Szczerbiakovou definicí. Conti tak nedokázal překonat původní příliš široký rozsah „měkkého“ euroskepticismu a rezignoval na zakomponování revidovaného pojetí euroskepticismu do svého modelu.⁷ V souvislosti s některými typologiemi (Conti, Kopecký a Mudde, Flood) lze plně souhlasit s Taggartovým a Szczerbiakovým postřehem, že čím propracovanější a odstupňovanější typologie je, tím hůře je použitelná k operacionalizaci a kategorizaci politických stran (Szczerbiak, Taggart 2003: 10).

Vzhledem k výše uvedeným výtkám lze dodat, že místy byla pro vznik atraktivně vypadající a všechny postoje postihující typologie obětována pečlivost a některá dílčí hlediska problému.

S ohledem na Szczerbiakovu a Taggartovu poznámku o škodlivosti příliš jemných typologií je ovšem otázkou, zda stejná slova nelze vztáhnout také na dělení euroskepticismu. De-

finování „měkkého“ euroskepticismu způsobem, který zvolili ať už Taggart se Szczerbiakem či Kopecký s Muddem, totiž vytváří nebezpečí, že do euroskepticismu budou a jsou zahrnuty také postoje, které jsou spíše reflexí střetu mezi zastánci supranacionálního a intergovernmentálního pojetí evropské integrace. V případě Contiho definování „měkkého“ euroskepticismu mj. ambicí jeho držitelů reformovat EU je tato hrozba více než zřejmá. Od reformy k naprostému popření je totiž pořádně daleko. Zahrnování „měkkého“ a „tvrdého“ euroskepticismu pod jeden pojem tak není jen problémem lingvistickým.

Contim, Taggartem a Szczerbiakem definovaný „měkký“ euroskepticismus je do jisté míry přijatelný jen za předpokladu, že za jediný model evropské integrace připustíme model založený na federalistických či neofunkcionálních teoriích. Z této pozice je totiž zjevné, že euroskeptické pak není jen popření ideje vzniku organizace s nadnárodní pravomocí charakteru EU („tvrdý“ euroskepticismus), ale také popření či kritika federalistických a neofunkcionálních představ integrace („měkký“ euroskepticismus). Historický vývoj evropské integrace ale přitom ukazuje, že dlouhodobě platí pravý opak a že integrační proces byl vždy výsledkem střetu nadnárodních a intergovernmentálních paradigmat. Je tedy otázkou, zda vymezení „měkkého“ euroskepticismu jako ideologie, která je předstupněm „tvrdého“ euroskepticismu, nevede spíše k matení pojmů a k jejich následnému vágnímu používání.

4. Ideová versus takticko-strategická motivace euroskepticismu

Poukázání na problematičnost definování „měkkého“ euroskepticismu jako euroskepticismu ale není dostačující. Možnost, že spíše než o „tvrdé“ a „měkké“ verzi téhož lze hovořit o euroskepticismu a euroskeptickém postoji, je potřeba postavit do pozice reflexe důvodů toho, které strany a proč s euroskepticismem pracují.

Náhledů na motivaci zaujetí euroskeptického postoje danou politickou stranou je několik. Velmi široká debata se na toto téma rozvinula například v britské politické vědě,⁸ pro kterou je vzhledem k tradici britských postojů k evropské integraci euroskepticismus zajímavým tématem. S jistou dávkou zjednodušení lze nicméně říct, že za hlavní zdroje euroskepticismu, a to jak v jeho „tvrdé“ tak v „měkké“ verzi, jsou považovány ideologie a takticko-strategické důvody (Szczerbiak, Taggart 2003: 17). Na druhou stranu, motivace přijetí euroskeptických postojů není ani autory, kteří se euroskepticismu věnují, považována za příliš důležitou (Rovný 2004: 35).

Ideologická motivace euroskepticismu se většinou vztahuje k vyslovování či předjímání souvislostí mezi zaujetím euroskeptického postoje a příslušností k některé ze stranických rodin. Například Kopecký a Mudde tvrdí, že ideologie determinuje obecně zaujetí pozice k evropské integraci (první dimenze Kopeckého a Muddeho modelu), zatímco taktické a strategické motivy ovlivňují názor strany na další vývoj evropské integrace (druhá dimenze). K zaujetí souvislosti mezi euroskepticismem a primární ideologií se přiklání také N. Conti, který tuto souvislost obohatil ještě o dimenzi příslušnosti daného subjektu k opozici či vládní koalici.⁹ K ideologické skupině se zčásti přiklání také Szczerbiak s Taggartem, kteří připouštějí, že některé stranické rodiny mají k euroskepticismu blíže (například nacionalisté) a jiné nikoliv (sociální demokraté, křesťanští demokraté). Oba autoři ale zároveň přiznávají, že prokázat závislost euroskepticismu na příslušnosti k některé z rodin je obtížné a že lze-li vystopovat

alespoň nějakou souvislost, pak se jedná o tendenci příslušnosti euroskeptických stran k periferii či extrémům zkoumaných stranických systémů (Szczzerbiak, Taggart 2003: 18).

Většina představených autorů, kteří euroskepticismu přiznávají určité ideologické souvislosti, nicméně nehovoří o euroskepticismu jako samostatné ideologii, která by mohla držet stranu v rovině systémové relevance. Ignorace euroskepticismu jako konzistentní ideologie je pozoruhodná. Ve stranických systémech členských zemí EU totiž nalezneme několik vlivných „single-issue“¹⁰ stran, tak formací, pro něž je „tvrdý“ euroskepticismus důležitým prvkem pro zachování významného postavení v rámci systému.¹¹ Skutečnost, že těchto subjektů nejsou v rámci EU desítky neznamená, že je možno ji ignorovat.

Vztahování „tvrdého“ a „měkkého“ euroskepticismu na určité typy stranických rodin je samo o sobě navíc problematické. Kupříkladu Kopecký a Mudde (Kopecký, Mudde 2002: 319–321) dávají „tvrdý“ euroskepticismus – v jejich termínech euroodmítačství – do souvislosti buď s ideologií extrémní pravice, či komunismu. Švédské či dánské „single-issue“ formace lze ale do této kategorie zařadit jen stěží. Stejně tak Taggartův a Szczzerbiakův poznatek o rodinách sociálních demokratů a křesťanských demokratů jako proevropských skupinách. Švédské sociální demokraty (SAP) lze označit za vše možné, jen ne za příznivce evropské integrace, například finští křesťanští demokraté (SKL) jsou dokonce výslovně euroskeptickou formací.

Na druhé straně pomyslného motivačního spektra euroskepticismu se nachází norský politolog Nick Sitter, který odmítá euroskepticismu přiznat ideový rozměr a dešifruje jej jako další projev konfliktu mezi opozičními a vládními silami. Podle Sittera lze stranickému euroskepticismu, který je podle něj projevem soutěživosti mezi vládou a opozicí, rozumět jen v rámci zkoumaného národního politického systému (Sitter 2002: 23). Ze Sitterova závěru vyplývá, že nic jako obecná ideologie euroskepticismu neexistuje a že euroskepticismus je poznatelný a identifikovatelný jen v rámci konkrétního stranického systému. Euroskeptické postoje či názory jsou podle něj výsledkem taktiky opozičních politických stran, které se pokoušejí vymezit vůči vládním formacím. Aspiruje-li strana na zapojení do vládní koalice, je podle něj pravděpodobné, že euroskeptický postoj opustí (Sitter 2002: 23–24).

Sitterova explanace euroskeptických prvků ve stranických programech nevysvětluje roli již zmíněných „single-issue“ stran. To ale ostatně nečiní ani autoři, kteří se o konceptualizaci vztahu mezi ideologií a euroskepticismem pokusili. Jeho přístup je velmi cenný z hlediska tzv. „měkkého“ euroskepticismu. Pomocí strategicko-taktických motivů totiž lze vysvětlit „měkký“ euroskepticismus řady stran, které skutečně vyjadřují určitou míru nesouhlasu s dnešním směřováním evropské integrace. Tento jev můžeme pozorovat zejména ve stranických systémech zemí střední a východní Evropy. Pro množství formací, které Taggart se Szczzerbiakem definovali jako „měkce“ euroskeptické, je artikulace určité míry nesouhlasu s EU projevem jejich přítomnosti v opozici. Názorným příkladem je například česká ODS či maďarský Svaz svobodných demokratů (FIDESZ). Oba tyto subjekty Taggart a Szczzerbiak definují jako „měkce“ euroskeptické, obě strany přitom během svého vládního působení zastávaly postoje, které podporovaly tehdejší směřování integračního procesu. Bude bezesporu zajímavé, jak se například změnil postoj ODS k EU po očekávaném vítězství v parlamentních volbách v roce 2006 a předpokládaném vstupu ODS do vlády. Spekulací, která se ale blíží pravděpodobnosti, je, že ODS svou rétoriku zmírní a přesune se na pozice, které například N. Conti klasifikoval jako „funkční evropanismus“.

Definovat ODS jako euroskeptickou stranu, byť v „měkké“ variantě, je navíc problematické také vzhledem k profilaci a chování voličů strany. Ti sami sebe v průzkumech veřejného mínění opakovaně označují za proevropské, což potvrdili také v referendu o přistoupení ČR do EU.¹² Signifikantní také je, že ODS bývá za „měkce“ euroskeptickou formací řadou autorů označována díky názorům a myšlenkám V. Klause. Nynější český prezident je přitom čas od času – ke cti třeba dodat, že převážně publicisty – označován za „tvrdého“ euroskeptika. Klausova kritika EU je přitom spíše než projevem antievropanství projevem preference mezivládní formy integrace.

Zajímavý pohled na rozměr „měkkého“ euroskepticismu nabízí analýza subjektů, které takto klasifikovali Taggart a Szczerbiak (Taggart, Szczerbiak 2002: 10–11 a 14).¹³ Taggart a Szczerbiak identifikovali k datu napsání svého textu ve stranických systémech tehdejší EU¹⁴ 26 „měkce“ euroskeptických stran. Ve stranických systémech kandidátských zemí střední a východní Evropy těchto subjektů napočítali na základě aplikace svých kritérií 17. Relevantních subjektů, tedy stran, které byly zastoupeny v národních parlamentech, lze identifikovat 22. Kromě faktu, že vyjma rakouské FPÖ byly všechny tyto strany v parlamentní opozici, jim není společné téměř nic. V Taggartově a Szczerbiakově klasifikaci jsou zahrnuty strany celého ideového spektra, počínaje liberálním FIDESZ a konče německou postkomunistickou Stranou demokratického socialismu (PDS). Jsou v ní zahrnuty formace, které ve své historii zastávaly proevropské postoje (například ODS, slovenské Křesťansko demokratické hnutí či FIDESZ), tak strany, které se k evropské integraci nikdy nehlásily, jako je například Slovenská národní strana (SNS) či české Sdružení pro republiku – Republikánská strana Československa (SPR-RSČ). Praktická aplikace kritérií¹⁵ „měkkého“ euroskepticismu tak nevyovídá o ničem. Je-li „měkký“ euroskepticismus něčím postižitelný, pak jde především o projev příslušnosti k politické opozici. Jinak mezi jeho projevy nalezneme jak kritiku federalismu evropské integrace (dnešní ODS), tak kritiky dílčích projektů evropské integrace, což je případ dánské Socialistické levicové strany (SF) (Havlík 2004: 235). Jak již bylo řečeno, pro řadu subjektů navíc není problém změnit jak rétoriku, tak postoje z mírně opozičních na mírně proevropské.

Rozplizlost a zbytečnost kategorie měkkého euroskepticismu jako kategorie, která souvisí s euroskepticismem, vyniká v porovnání se subjekty, které Taggart a Szczerbiak definovali jako „tvrdě“ euroskeptické. V původních zemích EU jich Taggart a Szczerbiak identifikovali 21, ve státech střední a východní Evropy 9. Hranice relevance, za kterou pro účely tohoto textu považujeme zastoupení v parlamentě,¹⁶ dosáhlo 14 subjektů. Typické je pro ně dlouhodobé odmítání evropské integrace v její stávající podobě jako hodnoty. Důsledkem tohoto postoje je dlouhodobé přebývání na okraji stranického spektra. „Tvrdě“ euroskeptické strany přitom nejsou jen populistické či extrémistické formace, ale také subjekty kultivovaného rázu, jako jsou švédští Zelení. Bez výjimky jsou všechny „tvrdě“ euroskeptické strany, jež Taggart se Szczerbiakem identifikovali, v rámci svých národních systémů v opozici.

Reflexe stávajícího definování „měkkého“ a „tvrdého“ euroskepticismu a práce s těmito pojmy tak naznačuje, že máme co do činění nikoliv s dvojicí projevů téhož, ale spíše s ideologií (být marginální, antisystémovou) a jejím odleskem. Motivace, profil a také chování „tvrdě“ euroskeptických a „měkce“ euroskeptických stran je tak odlišná, že lze jen stěží hovořit o dvou projevech téhož fenoménu.

5. Místo závěru: redefinování euroskepticismu?

Letmý pohled na charakter, definování a praktický obraz konceptu měkkého euroskepticismu poukazuje přinejmenším na jeho problematičnost. Kromě významu této kategorie pro opoziční strany totiž o ničem nevyovídá, což lze vznést jako první výtku. Lze opravdu vzhledem k postojům zkoumaných stran k evropské integraci řadit ODS do stejné kategorie jako slovenské Hnutí za demokratické Slovensko (HZDS)? Na vině přitom nemusí být jen fakt, že autor či autoři takové klasifikace nemusí důkladně znát realie daného regionu. Problémem je, že koncept „měkkého“ euroskepticismu je příliš vágní a omezený zároveň. Vágní díky skutečnosti, že jeho definování umožňuje zahrnutí řady nesouvisejících projevů do jedné kategorie. Omezený je ve smyslu jeho navázání na termín euroskepticismus. Je na místě se domnívat, že euroskepticismus by měl obsahovat především jasné vymezení se strany vůči projektu evropské integrace ve smyslu transferu politické moci a suverenity směrem od národního státu k nadnárodním strukturám. Tento proces lze v evropské integraci vysledovat jako dlouhodobý trend, který přes některé přeryvy určuje její podobu. Současně je proto potřeba definovat či jasně určit, zda považujeme za výchozí bod hodnocení evropskou integraci jako proces, který značné kompetence nadnárodním strukturám přiznává také v rámci intergovernmentálního paradigmatu, či zda za projev euroskepticismu považujeme už opozici vůči současnému zjevně nadnárodnímu směřování integračního procesu.

Odpověď na tuto otázku je do jisté míry klíčová. Zatímco například „single-issue“ formace, ale také třeba obě švédské klasické „tvrdé“ euroskeptické strany splňují i přísnou definici euroskepticismu, například ODS a řada dalších „měkce“ definovaných stran nikoliv. Pokud ovšem přijmeme za měřítko euroskepticismu či eurooptimismu ztotožnění se strany se stávajícím charakterem integrace, pak počet euroskeptických stran naroste. Je nasnadě, že takto definovaný euroskepticismus sklouzává do nicoty, protože o ničem nevyovídá.¹⁷ Konsekvencí přijetí současného vývoje EU jako výchozího bodu politologické analýzy je také fakt, že pak podle stejné logiky musíme za euroskeptiky označit zastánce nadnárodního směřování integrace ze 70. let minulého století, v nichž se tehdejší Evropské společenství (ES) vyvíjelo spíše v intencích intergovernmentalismu. Byť lze tento přístup označit za přitažený za vlasy, do značné míry poukazuje na fakt, že má-li být euroskepticismus termín, s nímž lze systematicky pracovat, neměla by být jeho definice navázána na aktuální politické tendence v rámci evropské integrace, ale měla by vycházet z dlouhodobé situace.

Nastínění odlišné motivace, charakteru a významu „tvrdého“ a „měkkého“ euroskepticismu přitom není námětem pro oddělení těchto dvou kategorií jen z lingvistických důvodů. Je totiž sporné, zda můžeme o subjektu, který evropskou integraci z nějakých důvodů partikulárně kritizuje a používá přitom rétoriku euroskeptiků, označit za varianty euroskepse. Nabízí se alegorie s environmentální ideologií. Většina současných politických stran má její prvky zakomponované do svého programu. Přesto nejsou označovány za environmentální či „měkce“ zelené strany.

Tento text si pochopitelně nekladl za cíl zlikvidovat dosavadní výzkum na poli stranického euroskepticismu a euroskepticismu obecně. Jeho ambicí bylo naznačit některá slabá místa konceptualizace euroskepticismu a rizika, která z nich vyplývají. Je samozřejmé, že stranické postoje vůči EU, a to také jejich kritické varianty, je potřeba a žádoucí odstupňovat. Současné uchopení „měkkého“ euroskepticismu nicméně evokuje, že se jedná o logický předstupeň

zásadní opozice vůči EU. Z výše uvedených důvodů je třeba konstatovat, že tento postup je zavádějící a u řady stran může vést k přijetí problematických závěrů. Politická věda tak možná nechtěně přispívá k zmatenosti a zneužívání termínu euroskepticismus politickým a žurnalistickým diskursem.

Z úhlu dalšího výzkumu a rozpracování kritiky „měkkého“ euroskepticismu by bylo kupříkladu velmi zajímavé konfrontovat Taggartovu a Szczerbiakovu klasifikaci konkrétních stranických subjektů s jejich chováním v rámci EP. Hlasují třeba britští konzervativci či poslanci ODS, všichni členové frakce Evropské lidové strany, stejně jako jejich profederalističtí kolegové ze španělské Lidové strany? Zpracovávají jako zpravodajové méně návrhů či více? Liší se diametrálně postoje poslanců z „tvrdě“ euroskeptických frakcí od hlasování poslanců ze stran, které jsou klasifikovány jako „měkce“ euroskeptické?

Zajímavý je také současný „měkký“ euroskepticismus, jemuž by lépe slušelo označení „strategicko-taktický postoj k integraci“ sám o sobě. Je například otázkou, zda nárůst „měkce“ euroskeptických tendencí, které jsou mnohdy toliko kritickou reflexí současného stavu a skepsi vůči integraci jako hodnotě nemusí obsahovat, není projevem politizace integračního procesu a diskuse o něčem, co se v rámci především politické obce stává hodnotou samo o sobě po vzoru demokracie či lidských práv.

Druhou rovinou, která nicméně souvisí s projevy euroskepticismu obecně a nikoliv s předmětem tohoto textu, je zjevný fakt, že výskyt těchto stranických subjektů je znatelně vyšší ve státech, které se k evropské integraci nepřipojily v její první fázi, ale do ES/EU přistupovaly postupně. Frekvence a úspěšnost těchto formací kupříkladu v severských zemích či ve Velké Británii je násobně vyšší než ve státech, které stály u zrodu budování pozdějšího ES či ve státech, jejichž přistoupení k ES bylo motivováno především politicky.¹⁸ V této souvislosti je samozřejmě potřeba brát v potaz určitou výlučnost sociálně-politických modelů těchto zemí, které se v mnoha ukazatelích odlišují. Skutečnost, že euroskeptické formace se v těchto státech objevují ve zvýšené míře ale nejspíše nebude náhodná.

Tyto úvahy, zejména poslední dvě, dalece přesahují možnosti tohoto textu. Jejich zpracování by ovšem představovalo cenný příspěvek nejen diskusi o euroskepticismu, ale obecné debatě o postojích politických stran k evropské integraci.

Poznámky:

1. Tuto námitku Taggart a Szczerbiak zapracovali, jak vidno, do svého konceptu a důležitost podpory členství v EU vyřadili.
2. Taggart a Szczerbiak vycházejí z příspěvku Christophera Flooda „Eurocepticism: A Problematic Concept“, který byl připraven pro výroční výzkumnou konferenci Královny univerzity v Belfastu v září 2002.
3. Na pozitivní části škály Flood umísťuje kategorie EU gradualistů (pozice obsahující podporu další integraci, a to buď celého systému, či některé dílčí politiky, ale jen tehdy, jsou-li změny uskutečňovány postupně), EU reformistů (pozice konstruktivního zapojení, které vychází z přesvědčení o nutnosti vylepšení buď institucí integrace, či společných politik) a EU maximalistů (podpora rychlých reforem směrem k další integraci).
4. Za příklad je možno kromě britské UKIP označit také třeba švédskou Stranu životního prostředí (Mp), která bojuje za vystoupení Švédska z EU, a to pomocí vypsání nového referenda o členství.
5. Kategorii europragmatiků kritizovali také P. Taggart a A. Szczerbiak.

6. L. Kopeček se přes připuštění možné budoucí existence europragmatické strany přimlouvá za ponechání této kategorie jako teoretického ideálu.
7. Contiho nicméně samotný euroskepticismus zřejmě příliš nezajímal. Ambicí jeho typologie je vytvořit kontinuální žebříček postojů stran a ty poté vztahovat na ideovou orientaci strany a její příslušnost/absenci ve vládní koalici. Také v tomto bodě má Contiho typologie, která je často nekriticky přejímána (Kopeček 2004; Palovský 2004; Havlík 2004), slabinu. Je jí fakt, že si příliš neví rady se „single-issue“ euroskeptickými formacemi, které se nepodílejí na vnitropolitickém životě. Contiho explanace přijetí euroskeptického či eurooptimistického postoje pomocí ideologie tak nevyšvětluje fungování dánských skeptických stran Červnové hnutí (JB) a Lidové hnutí proti EU (FB) či švédské Červnové kandidátky (J).
8. Z hlediska politické vědy se významně značnou mírou euroskepticismu u britských politických stran pokoušelo vysvětlit několik teorií. Jednak behaviorální teorie (souvislost je viděna mezi chováním elit, které prokazovaly po druhé světové válce nízký zájem o členství v ES. Klíčoví aktéři, kteří podle behavioralistů ovlivňují chování politické obce, zdůraznili hodnoty, jež ovlivnily a vytvořily příznivé klima pro euroskepticismus. Britský vstup do ES je touto optikou nahlížen jako „poslední možnost“. Jako varianta nejmenšího zla byla ES prezentována a proto se není čemu divit, že vytváří podhoubí pro skepsi. Za druhé stranická teorie (britské strany jsou podle této teorie charakteristické svou dlouhotrvající rozděleností ve vztahu k evropské integraci. V jejich rámci neexistuje vůle tento konflikt řešit, protože je neřešitelný a vedl by k velkému třesku. Další teorií je institucionální teorie (podle této teorie způsobuje britský euroskepticismus, či mu napomáhá, institucionální struktura britské politiky, která je postavena na principu „nepřátelství“ a konfliktním stylu. Čtvrtou školou je ekonomická teorie (britský euroskepticismus je podle ní způsoben nesouladem britské ekonomiky a sociálně-politického modelu ES/EU. Velká Británie dlouhodobě preferuje volnou tržní ekonomiku, zatímco pro EU je typická regulace) a posledním přístupem je tzv. konjunkturální škola, která je do značné míry eklektická a nabízí pro každou periodu jiné vysvětlení. Mnohobarevný přístup je do značné míry její slabinou, protože nenabízí žádné systémové řešení. Slabinou těchto teorií je, že se zaměřují především na britskou politiku, z níž také vycházejí (Forster 2002: 3–5).
9. Conti (2003: 22) přiděluje k jednotlivým typům politických stran předpokládaný vztah k evropské integraci. Levostředové vládní strany zaujímají nejpozitivnější postoj k evropské integraci, levostředové opoziční strany spíše pozitivní, krajně levicové vládní strany spíše negativní, krajně levicové opoziční strany nejvíce negativní, pravostředové vládní strany spíše pozitivní, pravostředové opoziční a krajně pravicové vládní strany spíše negativní a krajně pravicové opoziční strany nejvíce negativní postoj.
10. Příkladem je britská UKIP, oba již zmíněné dánské subjekty a švédská Červnová kandidátka. Je přitom pozoruhodné, že tyto „tvrdě“ euroskeptické subjekty jsou považovány jak za pravicové (UKIP, J), tak za levicové (FB).
11. Poukázat můžeme na švédskou Levicovou stranu a švédské Zelené. Obě strany jsou „tvrdě“ euroskeptické, obě dosahují ve volbách do EP významně vyšších zisků než ve volbách do národního parlamentu.
12. Autor si uvědomuje určitou problematičnost dokládání politologické analýzy pomocí průzkumů veřejného mínění. V případě ODS je ovšem disproporce mezi tvůrci evropské politiky ODS (Jan Zahradil, Hynek Fajmon, v širších pojetí také Václav Klaus) a většinou členů, potažmo elektorátu tak vysoká, že stojí minimálně za zmínku.
13. Taggartova a Szczerbiakova klasifikace je zvláště v souvislosti s kandidátskými státy poměrně sporná. Je například otázkou, proč KSČM označili za „tvrdě“ euroskeptický subjekt, zatímco SPR-RSČ, pracující s podobnou rétorikou a argumenty jako komunisté, získala označení „měkkého“ euroskeptika. Stejnou poznámku lze učinit v souvislosti se Slovenskou národní stranou, kterou Taggart a Szczerbiak klasifikovali jako „měkkého“ euroskeptika společně třeba s KDH.
14. Míneňa EU o 15 státech.

15. Taggart a Szczerbiak vycházeli ze své původní distinkce mezi „měkkým“ a „tvrdým“ euroskepticismem. Je se ale možno oprávněně domnívat, že klasifikace by dopadla stejně i s použitím inovované verze, a to zvláště u kategorie „měkkého“ euroskepticismu.
16. A s ohledem na dánské „single-issue“ strany, které se účastní jen voleb do EP, také zastoupení v evropských volbách.
17. Je kupříkladu otázkou, do jaké míry by jasnější oddělení „tvrdého“ a „měkkého“ euroskepticismu vedlo ke zvýšení zájmu o fakt, že například v posledních volbách do EP zaznamenaly „tvrdé“ euroskeptické strany značný nárůst podpory. Jejich frakce v EP počtem těsně pod 40 poslanců již zdaleka nepatří mezi kluby kuriozit.
18. Jedná se o jihoevropské státy, které do ES přistupovaly v 80. letech minulého století. Tyto země se do evropské integrace zapojily poměrně krátce poté, co v nich došlo k obnovení demokratického politického režimu. Jejich životní úroveň a ekonomické ukazatele zjevně nedosahovaly a v řadě případů ještě ve dnešní době nedosahují průměrné úrovně Společenství.

Literatura:

- Aylott, Nicholas. 2002. „Let's this discuss later: Party Responses to Euro-Division in Scandinavia.“ *Party Politics* Vol. 8, No 4 (<http://ppq.sagepub.com/cgi/reprint/8/4/441>).
- Conti, Nicolo. 2003. *Party Attitudes to European Integration: A Longitudinal Analysis of the Italian Case*. SEI Working Paper No 70 (<http://www.sussex.ac.uk/sei/documents/wp70.pdf>).
- Flood, Christopher a Usherwood, Simon. 2005. *Positions, Dispositions, Transitions: A Model of Group Alignment on EU Integration*. Paper presented at 55th Annual Conference of the Political Studies Association, University of Leeds (<http://www.psa.ac.uk/2005/pps/Flood.pdf>).
- Forester, Anthony. 2002. *Euroscepticism in Contemporary British Politics: Opposition to Europe in the British Conservative and Labour Parties since 1945*. London: Routledge.
- Havlík, Vítězslav. 2004. „Dánské politické strany a evropská integrace.“ *Politologický časopis*, roč. 11, č. 3, s. 224–240.
- Kopecký, Peter, Mudde, Cas 2002: „The Two Sides of Euroscepticism. Party Positions on European Integration in East Central Europe.“ *European Union Politics*, Vol. 3, No. 3, s. 297–326.
- Kopeček, Lubomír. 2004: „Euroskeptici, europeanisté, euroentuziasté, eurofobové – jak s nimi pracovat?“ *Politologický časopis*, roč. 11, č. 3, s. 240–263.
- Palovský, Tomáš. 2004. „Postoj politických stran k Evropské unii.“ *Středoevropské politické studie*, roč. 6, č. 2–3 (<http://www.iips.cz/seps>)
- Rovný, Jan. 2004. „Conceptualising Party-based Euroscepticism: Magnitude and Motivations.“ *Collegium* Vol 29, No. 1 (<http://www.coleurop.be/content/publications/pdf/Collegium29.pdf>).
- Sitter, Nick. 2002. *Opposing Europe: Euro-Scepticism, Opposition and Party competition*. SEI Working Paper No 56 (<http://www.sussex.ac.uk/Units/SEI/pdfs/wp56.pdf>).
- Szczerbiak, Aleks, Taggart, Paul. 2003. *Theorising Party-Based Euroscepticism: Problems of Definition, Measurement and Causality*. SEI Working Paper No 69 (<http://www.sussex.ac.uk/sei/documents/wp69.pdf>).
- Taggart, Paul. 1998. „A Touchstone of Dissent: Euroscepticism in Contemporary Western European Party Systems.“ *European Journal of Political Research*, Vol. 33, No. 3, s. 363–388.
- Taggart Paul a Szczerbiak, Aleks. 2002. *The Party Politics of Euroscepticism in EU Member and Candidate States*. SEI Working Paper No 51 (<http://www.sussex.ac.uk/sei/documents/wp51.pdf>).